grammar as a domain governed by the laws of linguistic, morphologic and syntactic universalia. In syntax, G. Ivănescu intended not only to approach grammar from the perspective of general linguistics, referring to well-known authors, but also from a logical perspective. His ideas and theories are found in *Course in Modern Romanian Syntax* and also in some of his articles and studies, and can be summarized in four basic directions: the research subject of syntax, its specific research methodology, the development of its own terminological apparatus and recording its scientific evolution or history. The scholar's true contribution can be weighed through a quantitative evaluation of his ideas that further protruded the scientific literature on syntax. As a result of undergoing this evaluation, we have found that G. Ivănescu's syntactic theories are still very much present, particularly in Iassy linguistic school, but also in other academic centers in the country where, for certain periods of time, G. Ivănescu taught.

Keywords: *syntax*, *methodology*, *terminology*, *categories*, *linguistics universalia*.

G. IVĂNESCU ŞI RETORICA POLEMICII ACADEMICE

ELVIRA SOROHAN*

Subiectul ales, deloc uşor de dovedit deplin în toată complexitatea lui, ne-a fost într-un fel dictat de însăşi structura imanentă de *polemistés*, care individualizează, încă de la o primă vedere, personalitatea lingvistului G. Ivănescu. Toate studiile şi cărţile sale sunt animate de nervul polemicii. Aceasta a fost latura dinamică a personalităţii sale, de netăgăduit pentru cei care l-au cunoscut direct ori l-au definit astfel citindu-l. A avut noroc lingvistica să profite de pregătirea lui de nivel academic şi de aderenţa sa la valorile culturale româneşti în devenirea lor prin mijlocirea limbii. Deşi polemica, înţeleasă de el ca necesitate ştiinţifică, iar de noi şi ca expresie psihocomportamentală a unor particularităţi constitutive, i-a creat adversităţi şi constrângeri, acestea nu l-au făcut să abdice de la convingerile sale întemeiat argumentate. Într-o cultură bine aşezată, polemica pe temeiuri ştiinţifice are o funcţie reglatorie în chestiunile dezbătute. Şi asta pentru că există o etică a polemicii bazată pe adevăr. Dar, *Quid est veritas?* (întrebarea procuratorului biblic) în acest domeniu al ştiinţei limbii, un fenomen schimbător şi, în consecinţă, plin de controverse. Această întrebare, scria gânditorul Anton Dumitriu, „conţine în ea însăşi întreaga dramă a omului, a inteligenţei" (Dumitriu 1984: 8). Însă lupta pentru adevăr n-a fost descurajată de faptul că grecii, deşi au făcut *theoria tēs aletheias*, au lăsat ei înşişi întrebarea fără răspuns. Intelectul superior, activ, lucrează încă şi va lucra pentru aflarea adevărului, luptând cu mobilitatea sau ascunderea lui, fără ca cineva să poată spune „eu sunt adevărul", cum Empedocle a spus: „eu sunt zeu". Este meritul Sfântului Augustin de a fi formulat natura paradoxală a adevărului, atunci când spune că „adevărul este acea supremă asemănare cu un principiu, care fiinţează fără nici o neasemănare". O asemănare a neasemănării în condiţia în care intervine îndată controversa între opiniile contrare ce întreţin polemica de neconceput fără retorică, retorica fiind o tehnică tratată când cu neîncredere, când cu ironie. Şi totuşi, retorica, înţeleasă ca instrument de persuasiune se declară a fi pusă în slujba adevărului. Au spus-o şi grecii şi latinii, iar după ei Augustin în *De doctrina christiana* (Sfântul Augustin 2002).

* Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, bd. Carol I, nr. 11, România.

ALIL, t. LIII, 2013, Bucureşti, p. 363–369

BDD-A1188 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:24 UTC)

Urmărind intenția structurantă a textelor polemice ale lui G. Ivănescu, constatăm că el nu-şi construieşte discursul în mod expres din raţiuni retorice, însă retorica şi liniile ei caracteristice se fac de la sine, totdeodată cu patosul argumentării ştiinţifice, bizuindu-se pe ceea ce anticii numeau *nervus probandi*. Ca fiecare apărător al unei idei în contradicție cu o alta, şi lingvistul nostru vrea să convingă cu mijloace retorice universale, uzând de autoritatea argumentului şi de argumentul autorității, după caz. Cum se ştie, retorica, în cazul polemicii, este solicitată din cauza distanței între opinii, una încercând să se impună, devalorizând-o pe cealaltă. Este absolut substanțială observația cum că, sub o formă sau alta, implicată fiind în polemică, „retorica este acel spațiu unde identitatea devine diferență şi diferența identitate" (Meyer 1993: 125).

Cu privire la stilul colocvial din opera lui G. Ivănescu, precizăm, din capul locului, că nu vom face referire la respingerea teoriilor lui Ion Gheție şi Alexandru Mareş privind locul şi timpul celor mai vechi traduceri religioase în limba română, un fel de polemica polemicii, ci la cu totul alt subiect. Vom încerca o reliefare a metodei hermeneutice de factură polemică, foarte energică, dar nu violentă, cu adresă precisă, *ad hominem*, pe studiul lui Mircea Borcilă, *Despre lexicul poeziei lui Lucian Blaga* (Borcilă 1972). Dacă e să descoperim o anume violență, ea se implică în fondul argumentării, poate prea categorice uneori, însă niciodată n-o vom găsi la nivelul limbajului polemic, păstrat în limite academice, chiar atunci când respinge mai apăsat o idee sau o întreagă metodă de cercetare, cum e cazul aici. Întrucât am afirmat că diferența de opinie devine identitate, la Ivănescu ea este marcată adesea prin clişeul: „după părerea mea", cea de acum şi cea mai veche, păstrată încă, pe care Borcilă o citează, dar n-o respectă. Credem că poziția contrarie îşi are rădăcina în preocupările mai vechi ale lui G. Ivănescu despre *Limba poetică românească*, unde stabileşte anumite principii de analiză a stilului poetic, făcând distincția clară între limbă şi limbaj, ca un sublimat din limbă, între limbajul poetic elaborat, obiect al stilisticii literare, estetice, şi stilistica lingvistică bazată pe statistici. Publicând Ivănescu, numai cu câțiva ani înainte, un foarte documentat articol, *Concepția despre artă şi frumos a lui Lucian Blaga*, acum, când polemizează ca un perfect inițiat, se consideră îndreptățit să aibă opinii, nuanțat altele, ca unul ce a înțeles ce credea poetul despre funcția revelatorie a limbajului metaforic. Pentru aceleaşi distincții pledează constant, de pe pozițiile stilisticii clasice şi în seria de cinci articole, deschisă cu articolul *Principiile studierii limbajului poetic* (Ivănescu 1972), o examinare polemică a studiului lingvistului clujean. E o analiză plusată corectiv şi completiv cu noi valorizări ale stilului poetic înalt al marelui Blaga. Principiile stabilite i-au conferit o mai veche identitate din care, acum, decurge diferența şi legitimitatea de a polemiza. În general, ori în esență privind această secvență din opera polemică a lingvistului ieşean pe temă de poezie, credem că motivantă este diferența problematologică între ceea ce este studiul lui Borcilă şi ceea ce nu este, încât merită completat, cum şi este completat într-o bună parte din seria de cinci articole, consecutiv publicate, în 1972, în revista „Convorbiri literare".

Foarte interesant de observat este faptul că demonstrația polemică a lingvistului ieşean este provocată de însuşi Mircea Borcilă. Înainte de tabelul întins

pe unsprezece pagini, cu „indicele de frecvență" a unor cuvinte din poezia antumă a lui Blaga, el formulează o concluzie la prima parte a studiului, şi ea, în bună parte, tot o enumerare de cuvinte. Acolo scrie că a încercat să-l aşeze pe Blaga în evoluția limbajului poetic românesc, încercare „aproximată cu mijloace destul de rudimentare, dar sigure, ale cercetării pe baze statistice". Ştie însă că respectiva încadrare nu e posibilă cu această singură metodă şi încheie: „Este însă obligația poeticii şi a stilisticii să furnizeze faptele decisive în această privință", adică încadrarea. Este tocmai ceea ce a incitat spiritul structural polemic al lui G. Ivănescu, pregătit ştiinţific să facă un început de demonstrație, în controversă, a ceea ce ar trebui să fie stilistica literară ce-şi ia ca obiect de studiu o valoare cum este aceea cuprinsă în poezia lui Blaga, marcantă pentru istoria liricii româneşti.

Ivănescu nu agreează metoda statistică, dar nu neagă radical cercetarea lui Borcilă, care, în demonstrație, nu-şi trădează titlul, fiind în cea mai mare parte o inventariere de cuvinte, adesea clasificate în arhaisme, neologisme ori populare. Însă, ca cercetarea să fie elocventă pentru stilul lui Blaga, Ivănescu o vrea completată cu procedee stilistice, „sublime prin ele înseşi" şi prin „încărcătura mitică" despre care poetul însuşi vorbeşte în *Trilogia culturii*. Şi, vom avansa aici un citat din Ivănescu drept concluzie introductivă, întrucât conține argumente de direcție. „Ca şi alți stilisticieni contemporani – scrie Ivănescu – Borcilă nu a reuşit să înțeleagă stilul poetic în sensul dat aici acestui cuvânt, *deşi*, sunt sigur, valorile artistice (poetice) ale poeziei lui Blaga, sunt trăite efectiv de el, ca de orice intelectual român. El trebuia să ia act de declarațiile lui Blaga despre limbajul poetic; şi a făcut-o; *dar*, în fond, ceea ce Blaga înțelege prin expresia limbaj poetic i-a rămas o realitate străină; *căci* ceea ce i-a scăpat în articolul pomenit sunt tocmai valorile artistice ale poeziei lui Blaga. Aceste lipsuri ale articolului său se datoresc înseşi metodei întrebuințate, metoda statistică: această metodă spune multe, dar nu poate spune tot. Sau, ea trebuie folosită pe baza unei concepții...". Bine şi adevărat spus. Aici se relevă că toată osatura polemicii se va articula pe probleme de metodă. Dreptatea polemistului vine de acolo că, luate separat, în inventarieri enumerative, cuvintele nu spun ceea ce spun combinate în imagini poetice.

Dialectic, polemistul îşi blochează preopinentul în propriile limite ale studierii lexicului, cele impuse de metoda adoptată. Pentru Ivănescu, polemica nu este un joc, întrucât el crede în ideea apărată, o argumentează academic. Sunt respectate regulile logicii, ale clarității cu o neascunsă intenție pedagogică. Toată argumentarea este supusă ştiinței despre stilistică profesată de G. Ivănescu, cel care în mod deschis se revendică de la o orientare lingvistică şi stilistică numită de el clasică, dinainte de structuralism. Repetat îi invocă pe Charles Bally, Karl Vossler, Grammont, Vianu etc. Desigur, are în minte definiția dată de Bally, după care „stilistica urmăreşte expresia faptelor de sensibilitate", fiind „studiul conținutului afectiv al faptelor de expresie". Se poate spune că tot acest ciclu de articole polemice a creat condițiile unui dialog. Nu ştiu dacă Mircea Borcilă a răspuns ori a manifestat o tăcere politicoasă ştiind că în pledoaria profesorului se combină raționalul cu emoția şi apetitul pentru relevarea poeticului, în timp ce miza

BDD-A1188 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:24 UTC)

studiului său era doar rațională, încredințat în sine că și metoda lui e una practicată de lingviști.

Analiza studiului lui M. Borcilă începe cu o frază exordială înșelătoare. Este un joc retoric al aprecierilor, ca apropiere între păreri, urmată de diferențe, deci o alternanță între comunitate de păreri și excluderi, acestea din urmă cu precădere dezvoltate. Scriind că are în față „unul dintre cele mai temeinice și mai importante [studii] ce s-au scris la noi vreodată despre limba unui scriitor" (Ivănescu 1972a), e un superlativ ce ar inhiba polemica. Și totuși, ceea ce urmează e o controversă sistematică, ordonată punct cu punct. Poate fi o introducere flatantă cu diplomație, dar, din perspectiva dialecticii asociată retoricii, poate fi o metodă de ridicare a preopinentului la un nivel de excelență spre a arăta că are de polemizat cu un nivel înalt pe care el îl va domina critic. Studiul în discuție este „unul dintre cele mai temeinice și mai importante", *dar* critica autorului la felul în care s-a studiat până la acea dată limba scriitorilor, „după noi, este numai în parte îndreptățită" (*ibidem*), continuă Ivănescu. Cu exemple, argumentează rezerva. Este locul să atragem atenția asupra funcției retorice a conjuncției adversative – *dar*, cea care marchează opoziția. În general, în stilul polemic al lui G. Ivănescu, variante de conjuncție adversativă, cum ar fi *dar*, *însă*, *ci*, *or* ș.a., funcționează ca „intensificatori retorici" ai diferenței de opinie, sunt „operatori argumentativi" ce deschid posibilitatea unei semnificații inverse. În citatul de mai sus, ritmul adversativ e susținut de noi conjuncții. Este și un *deși* concesiv, important în retorica îngăduinței, un *dar* care spune că lingvistul clujean a cunoscut formal ceva, însă n-a asimilat în fond. Și mai apelează la conjuncția disjunctivă *sau*, spre a propune o alternativă contrarie. Pe lângă această aglomerare de conjuncții adversative, care desemnează de la sine opinia contrarie, mai există, în același citat, și un *căci* explicativ.

Cauza limitelor studiului este repetat identificată în doctrina de la care a pornit „stilistica zisă lingvistică", cea care ignoră principiile stilisticii clasice ce nu ignoră „atitudinile intelectual-afective" ale creatorilor de artă, în cazul nostru, creator de poezie. Ivănescu se arată contrariat de faptul că punctul său de vedere din articolul *Limba poetică românească* este citat de M. Borcilă, fără însă a se atrage atenția asupra deosebirii fundamentale, de concepție, mai ales că el, Ivănescu, rămâne consecvent aceluiași punct de vedere. Reproșurile sunt logic formulate în fraze retoric ritmate. Nici urmă de sofistică. Polemistul mai face un foarte scurt popas la ceea ce i se pare just în studiul analizat critic, pentru ca apoi să dezvolte multe alte contraziceri ori anulări de păreri. De pildă, acceptă că unele neologisme se pot arhaiza, dar nu este posibil „ca un arhaism să devină neologism", cum afirmă în grabă Borcilă. Întârzie cu rezerve pe tema „nucleului lexical" ce crede cercetătorul clujean că îl poate stabili prin frecvența ridicată a unor cuvinte, neglijând postumele lui Blaga. Dacă unele concluzii despre „lexicul referitor la realitățile primordiale" sunt acceptate ca „pertinente", altele sunt considerate „neînsemnate", în ciuda „laborioasei cercetări". Ceea ce lipsește din clasificarea

lexicului sunt cuvintele ce se referă la „domeniul vieții sufletești" și al „năzuințelor metafizice", despre care a opinat Șerban Cioculescu, sau cele cu „sarcină magică" subliniate de Doinaș. Cele două condeie invocate de Ivănescu sunt puse în ordinea argumentelor de autoritate ce tind să evidențieze carențele studiului analizat. Nu de mai mică autoritate sunt extrasele din cartea lui Blaga, *Hronicul și cântecul vârstelor*, privind contactul cu mișcarea expresionistă ce i-a influențat limbajul poetic. Și, în plus, aceeași influență l-a stimulat să facă „exerciții de elasticitate spirituală", o cale pe care a ajuns la aforismele din *Pietre pentru templul meu*. Este aceasta o paranteză ca multe altele, care, ostentativ, lărgesc orizontul asupra limbajului poetic ce nu poate fi redus la statistici și enumerări de cuvinte, al căror sens filosofic și palpit poetic nu pot fi auzite decât în armonia figurilor din context. Digresiunea, întinsă pe multe pagini, este atât de largă și adecvată concepției poetului însuși despre funcția limbajului poetic în revelarea misterului, încât ai impresia că nervul polemic s-a epuizat. Furat de plăcerea de a-l comenta pe Blaga la diapazonul artei și filosofiei sale, Ivănescu pare să fi uitat de subiectul inițial, ieșind temporar din discursul de bază, nu fără noimă, întrucât îi întărește subînțeles sensul critic. Să fi luat studiul lui Borcilă doar ca pretext, pentru a putea scrie despre stilul lui Blaga după concepția proprie despre ceea ce este stilistica? Poate fi aceasta o întrebare, căutând motivația discursului acestei serii compacte de articole ce tind să pună la punct o problemă mai generală, cea a metodei. Printre rânduri se implică o figură retorică numită de greci *apodixia* (Reboul 1991), care impune superioritatea propriei argumentări ce ar inhiba orice contraargumente. Să nu ni se dea nouă lecții despre valabilitatea metodei statisticii de cuvinte pentru definirea limbajului poetic, vrea să spună polemistul. Spiritul său conservator se arată profund aderent la faptul că „Blaga a realizat o reactualizare a stilisticii antice și a făcut-o în termeni personali" (Ivănescu 1972bIII). O parte dintre argumentele polemistului sunt furnizate de chiar opiniile poetului. În mod discret s-ar implica aici chiar felul în care Aristot contra Platon definea retorica drept „arta de a extrage din orice subiect gradul de persuasiune pe care subiectul însuși îl conține".

Eul polemistului, orgolios pentru ceea ce știe și înțelege din frumosul poetic al tristeților metafizice, se inflamează și se dezlănțuie cu un patos analitic abia, abia mascat sub pledoaria pentru „stilul înalt" rămas străin preopinentului. Reafirmă că poezia lui Blaga e încărcată de filosofie, cum filosofie este și teoria celor două tipuri de metafore, revelatorii și plasticizante. Subtilitatea pedagogică a retoricii din aceste pagini e prea bine susținută ca să fi scăpat lecturii noastre. Retoric vorbind, este aici un argument inductiv, o lecție clar demonstrativă de analiză stilistică, se poate spune completă, care își ia ca subiect poezia *Cântăreți bolnavi*. Iată modelul pe care inventarul lexicului nu-l poate atinge, asta vrea să spună Ivănescu. Ce ne pot spune cuvintele luate separat, clasificate în categorii, dacă le decupăm din întregul primelor strofe? „Purtăm fără lacrimi/ o boală în strune/ și mergem de-a pururi/ spre soare apune// Ni-e sufletul spadă/ de foc stinsă-n teacă/ Ah, iarăși și iarăși/ cuvintele seacă". Nimic nu ne-ar spune cuvintele, dezmembrate fiind.

BDD-A1188 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:24 UTC)

Să-i recunoaştem lingvistului, un bun cunoscător al filosofiei vechi şi al celei clasice, după cum l-am auzit în diverse împrejurări, meritul de a fi înţeles adânc gândirea şi creaţia poetică a lui Blaga în toate dimensiunile lor şi de a fi aderat sensibil la ele. De aici argumentul autorităţii, deşi este avansat, în mod frecvent, cu formule reticente ca: „nouă ni se pare că...", „ar fi trebuit să se mai distingă şi...", aici „ceva e just, dar...", „după câte ştiu, lucrurile stau altfel..." etc., formule care îmblânzesc opoziţia. Ştiindu-se păgubos pentru libertatea de a-şi fi desfăşurat pătimaş opiniile, fie ele şi întemeiate ştiinţific, Ivănescu şi-a propus aici stăpânirea de sine, însă exacerbarea eului cunoscător şi raţional şi sensibil i-a depăşit voinţa. Atitudinea polemică renaşte concluziv, rezumată în „sentimentul misterului" transmis de poezia amintită, *Cântăreţi bolnavi*. Sentimentul se reliefează prin fapte lingvistice care, cum scrie în final, „nu sunt dispersate; ele se integrează toate în limbajul distins, solemn, fermecător, indiferent dacă sunt arhaisme sau elemente populare". Aluzia trimite, cu retorica recapitulării, la insuficienţa metodei de clasificare practicată de cercetătorul clujean. Negaţia, însoţită de o uşoară ironie, închide definitiv distanţa în superioritate a polemistului. În linii generale considerată această clară structură argumentativă, ca aplicare la obiect a stilisticii în complexitatea ei, nu putem nega valabilitatea academică, urbană a unei astfel de polemici, cu adaptările personale de rigoare. Înclinaţia polemică se arată a fi stăpână în perseverenţa cu care susţine ideea insuficienţei metodei folosite de cercetătorul clujean. Am putea spune că metoda statisticii este ţinta polemicii, indirect atacată printr-un exemplu. Cât de rezistentă în timp va fi stilistica literară, a devierii, care singularizează un poet, se va vedea. După spusa marelui polemist Blaise Pascal, „tot ce se perfecţionează prin progres, piere tot prin progres".

Personal, recunosc în G. Ivănescu un polemist viguros, sigur pe etosul propriei argumentări. Siguranţa i-o dă cultura filosofică, lingvistică, literară concentrată în preferinţa pentru stilistica literară, cea care, dintotdeauna, a distins autorii prin ceea ce au ei caracteristic. În asta constă ceea ce, din perspectiva retoricii, se numeşte „identitate în diferenţă". Este acesta doar un aspect, şi deloc minor, al personalităţii accentuate care a fost Gheorghe Ivănescu.

BIBLIOGRAFIE

Borcilă 1972 = Mircea Borcilă, *Despre lexicul poeziei lui Lucian Blaga*, în *Studii de limbă literară şi filologie*, II, Bucureşti, Editura Academiei.

Dumitriu 1984 = Anton Dumitriu, *Alétheia. Încercare asupra ideii de adevăr în Grecia Antică*, Bucureşti, Editura Eminescu.

Ivănescu 1972a = G. Ivănescu, *Principiile studierii limbajului poetic*; în „Convorbiri literare", III, nr. 10, p. 11.

Ivănescu 1972b = G. Ivănescu, *Stilul lingvistic al poeziei lui Lucian Blaga*, I, II, III, IV, în „Convorbiri literare", III, nr. 11, p. 11; nr. 12, p. 11; nr. 13, p. 11; nr. 15, p. 11. (Articolele extrase din revistă, împreună cu altele, inedite, sunt cuprinse în volumul postum *Studii de istoria limbii române literare*, Iaşi, Editura Junimea, 1989).

Meyer 1993 = Michel Meyer, *Questions de rhétorique: langage, raison et séduction*, Paris, Le Livre de Poche.

Reboul 1991 = Olivier Reboul, *Introduction à la rhétorique*, Paris, P.U.F.

Sfântul Augustin 2002 = Sfântul Augustin, *De doctrina christiana*, ediţie bilingvă, Bucureşti, Editura Humanitas.

G. IVĂNESCU AND THE RHETORIC OF ACADEMIC POLEMIC

ABSTRACT

With proper application, we start with the idea that the debate on scientific grounds has a regulatory function in the questions hereby discussed. The work of G. Ivănescu, while mostly polemic, distinguishes itself by its author's intrinsic nature, of a polemicist. Seen by him as scientific necessity, the polemic, while based on various linguistics themes, has created him more than a few adversities. Our observations will refer only to the topic of *the method* of studying the poetic language, which is also the polemic's object. G. Ivănescu takes as reference the study of M. Borcilă, "On the Vocabulary of Lucian Blaga's Poetry", which uses the statistical method and the "frequency index" to determine Blaga's place in the history of Romanian poetry. But – argues Ivănescu in a perfectly academic polemic style and employing rhetorical means – this method is insufficient for characterizing the metaphysical goal transparent through the poet's language. He himself carries out with pedagogical subtlety a demonstrative lesson on stylistic literary analysis, complete, involving also the philosophical doctrine of the aforementioned poet.

Keywords: *ethics*, *polemic*, *rhetoric*, *academi(ci)sm*, *pedagogy*.

BDD-A1188 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:53:24 UTC)